

Кокун О. М., доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник НДЦ гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)

Пішко І. О., начальник НДЛ НДЦ гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ

В статті викладено результати емпіричних досліджень, спрямованих на визначення особливостей та динаміки розвитку лідерських якостей курсантів. Розкрито основні позиції щодо використання отриманих результатів у процесі відбору та з метою формування у курсантів таких якостей.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, курсанти.

В статті изложены результаты эмпирических исследований, направленных на определение особенностей и динамики развития лидерских качеств курсантов. Раскрыты основные позиции относительно использования полученных результатов в процессе отбора и с целью формирования у курсантов таких качеств.

Ключевые слова: лидер, лидерство, лидерские качества, курсанты.

Постановка проблеми. Формування лідерського потенціалу та практичних навичок ефективного лідерства в майбутніх офіцерів вважається однією із пріоритетних задач їхньої професійної підготовки. Однак її виконання на практиці пов'язане із суттєвими утрудненнями, що зумовлює необхідність поглибленого наукового вивчення цієї проблеми.

Аналіз наукових публікацій. Необхідність ефективного лідерства зумовнюється самою специфікою військової діяльності. Адже до її основних видів відносяться такі, як військове навчання, бойове чергування, вартова та внутрішня служба, обслуговування, перевірка і ремонт військової техніки, безпосередні бойові дії [4]. Для військової діяльності характерні особиста відповідальність кожного суб'єкта діяльності за виконання своїх функціональних обов'язків, високий ступінь інтелектуалізації, підвищення ролі розумової праці, високі вимоги до особистісних і психологічних характеристик військовослужбовців, особливо офіцерського складу. Від військовослужбовця вимагаються не лише глибокі професійні знання, але й високий рівень державної зрілості та моральної стійкості, ініціативи та творчості як вищого рівня розвитку спроможності до самостійних, відповідальних, ініціативних, автономних дій [5].

Зазначається, що в мирних умовах такі чинники, як чітка регламентація, плановість і прогнозованість подій, комфортні побутові умови, відсутність явних загроз життю і здоров'ю, зумовлюють необхідність наявності у офіцера таких якостей: дисциплінованості, патріотизму, старанності, ретельності, педантичності, кмітливості, розсудливості, комунікабельності, наявності педагогічних і психологічних здібностей, почуття обов'язку і здатності жертвувати особистісними

інтересами заради спільних цілей, працьовитості [2].

Безсумнівно те, що специфічні особливості та вимоги військової діяльності зумовлюють необхідність цілеспрямованого формування у майбутніх офіцерів лідерських якостей, починаючи з періоду їх підготовки у ВВНЗ та військових навчальних підрозділів ВНЗ. А у процесі військово-професійного відбору кандидатів слід обов'язково враховувати необхідність наявності особистісних властивостей, які є передумовою формування подібних якостей [1].

Лідерські якості майбутніх офіцерів О.К. Маковський визначив як такі професійно важливі властивості, які передбачають наявність у курсантів специфічних для їхньої професії знань, спеціальних умінь і навичок та визначаються характером і спрямованістю діяльності курсантів, особливостями курсантських колективів та навчально-виховного процесу [3].

Розроблена нами психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера складається із 5 компонентів:

1) комунікативно-організаційний (комунікабельність, переконливість, тактовність, дипломатичність, емпатійність, гнучкість, розвинуті мовленнєві та організаційні здібності);

2) емоційно-вольовий (цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, впевненість у собі, вимогливість, самовладання, стресостійкість);

3) мотиваційний (мотивація до лідерства та успіху);

4) мисленнєвий (швидкість мислення, логічність, креативність, проникливість, здатність до прогнозування та узагальнення, критичність, розсудливість);

5) особистісний (активність, ініціативність, обов'язковість, надійність, відповідальність, почуття гумору,

Питання психології

оптимістичність, чесність, патріотизм, прагнення до самовдосконалення) [1].

Формування мети статті. У даній статті ми викладемо частину результатів наших емпіричних досліджень, спрямованих на визначення науково обґрунтованих емпіричних засад формування у майбутніх офіцерів лідерських якостей. Зокрема, висвітлено визначені особливості та динаміку розвитку лідерських якостей курсантів. Інші отримані результати плануємо представити у наступних номерах “Вісника”.

Викладення основних результатів дослідження. Дослідження проводились у Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут” (м. Київ) та Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів) у листопаді - грудні 2012 року. В дослідженнях взяло участь 310 курсантів I - V курсів (294 чоловіки та 16 жінок) віком від 16 до 25 років, у тому числі 130 – із першого закладу та 180 – із другого; I курсу – 49 курсантів (відповідно, 21 і 28 у кожному закладі), II курсу – 77 (48 і 29), III курсу – 97 (45 і 52), IV курсу – 47 (16 і 31), V курсу – 40 курсантів (тільки “Львів”).

В дослідженнях було використано експертне оцінювання рівня розвитку лідерських якостей всіх курсантів за 10-бальною шкалою та 9 психодіагностичних методик, діагностичні показники яких спроможні достатньо повно схарактеризувати рівень розвитку лідерських якостей за всіма їх компонентами:

1. Методика діагностики лідерських

здібностей (С. Жаріков, Є. Крушельницький).

2. Шкала самооефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема.

3. Методика діагностики комунікативних і організаторських схильностей – КОС В.В. Синявського і Б.О. Федоришина.

4. Методика виявлення схильності до ризику Г. Шуберта.

5. Опитувальник Р. Кеттелла 16-ФО-187-А.

6. Опитувальник вольового самоконтролю А.Г. Зверкова і Є.В. Ейдмана.

7. Шкала темпераментів Л. Терстоуна (в адаптації Хойновського).

8. Методика діагностики мотивації до успіху Т. Елерса.

9. Методика вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір – А. Реана.

Розпочнемо аналіз особливостей розвитку лідерських якостей досліджуваних курсантів із порівняння основних складових груп структури досліджуваної вибірки з метою встановлення рівня її однорідності. Достовірність відмінностей порівнюваних груп визначалася на основі t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок.

Виявилось, що із 33-х діагностичних показників, які отримані за 9-ма методиками, практично за третиною з них курсанти Військового інституту телекомунікацій та інформатизації НТУ України “КПІ” та Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (далі будемо використовувати відповідні скорочення – “Київ” та “Львів”) достовірно відрізняються. Ці результати подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Відмінності між діагностичними показниками курсантів Військового інституту телекомунікацій та інформатизації НТУ України “КПІ” та Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

№	Показники	Курсанти	М	σ	p ≤
1	Фактор Q3 “самоконтроль”	“Київ”	13,68	3,00	0,001
		“Львів”	12,23	3,36	
2	Фактор F3 “врівноваженість”	“Київ”	3,46	2,01	0,001
		“Львів”	4,40	2,27	
3	Рівень готовності до ризику	“Київ”	11,89	13,41	0,05
		“Львів”	15,51	14,40	
4	Рівень вольового самоконтролю	“Київ”	17,63	3,78	0,05
		“Львів”	16,65	4,23	
5	Наполегливість	“Київ”	12,26	2,85	0,05
		“Львів”	11,46	3,12	
6	Лідерство	“Київ”	30,21	7,57	0,05
		“Львів”	28,39	7,54	
7	Врівноваженість	“Київ”	26,71	6,47	0,001
		“Львів”	23,68	7,02	
8	Комунікабельність	“Київ”	30,59	5,89	0,01
		“Львів”	28,76	6,74	
9	Зовнішня позитивна мотивація	“Київ”	4,26	0,73	0,001
		“Львів”	4,56	0,56	
10	Зовнішня негативна мотивація	“Київ”	3,22	1,28	0,001
		“Львів”	3,71	1,19	

Примітки: показники № 1 - 2 отримано за Опитувальником Р. Кеттелла 16-ФО-187-А; № 3 – за Методикою виявлення схильності до ризику Г. Шуберта; № 4 - 5 – за Опитувальником вольового самоконтролю А.Г. Зверкова і Є.В. Ейдмана; № 6 - 8 – за Шкалою темпераментів Л. Терстоуна; № 9 - 10 – за Методикою вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір – А. Реана.

Питання психології

Отже, отримані результати свідчать, що курсанти Військового інституту телекомунікацій та інформатизації НТУ України “КПІ” мають достовірно вищі рівні самоконтролю та врівноваженості (за показниками двох методик), вищі рівні виявлення якостей лідерства та комунікабельності. Тобто ця вибірка курсантів відзначається порівняно вищим виявленням окремих якостей таких двох компонентів психологічної структури лідерських якостей майбутнього офіцера, як комунікативно-організаційний та емоційно-вольовий.

У той же час, курсанти Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного мають істотно вищий рівень готовності до ризику та двох показників зовнішньої мотивації (позитивної та негативної). Як перше, так і друге не може однозначно розглядатися як перевага цих курсантів, оскільки надто висока схильність до ризику є шкідливою і для лідерства має знаходитися в оптимальних межах, а зовнішня мотивація також значно поступається у плані лідерських якостей внутрішній, яка для лідерства є провідною, і в двох вибірках відрізняється неістотно.

На нашу думку, такі відмінності, насамперед, пояснюються початково дещо різним контингентом, який поступив на навчання у ці заклади, а також такими чинниками, як відмінності між закладами в організації навчально-службового процесу та в змісті спеціальностей, за якими здійснюється підготовка.

Враховуючи наявність достовірних відмінностей за значною кількістю діагностичних показників між курсантами двох закладів, подальша статистична обробка отриманих результатів здійснювалась як за всією досліджуваною

вибіркою, так і за двома підвбірками окремо.

Також важливим питанням щодо однорідності досліджуваної вибірки курсантів стало питання можливих статевих відмінностей діагностичних показників курсантів чоловічої та жіночої статі. Хоча кількість других виявилася порівняно невеликою, але зважаючи на приділення особливої уваги гендерному аспекту на нинішньому етапі реформування Збройних Сил України та постійне збільшення відносної кількості в них військовослужбовців-жінок, ми вважаємо за потрібне розглянути це питання достатньо докладно.

Перше, що, на нашу думку, слід відзначити – це те, що у курсантів чоловіків та жінок виявилися практично ідентичними показники експертного оцінювання рівня розвитку лідерських якостей та рівня розвитку лідерських здібностей за Методикою діагностики лідерських здібностей Є. Жарікова та Є. Крушельницького (таблиця 2). У цю таблицю ми також включили й показник навчально-службової самоефективності курсантів за Шкалою Р. Шварцера та М. Єрусалема, зважаючи, що результати за ним (практична ідентичність у курсантів чоловіків та жінок) дуже логічно узгоджуються із попередніми. При порівнянні результатів експертного оцінювання лідерських якостей були виключені показники курсантів II курсу Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, які виявилися значно нижчими за показники всіх інших курсів обох закладів. Докладніше це буде розглянуто далі при аналізі динаміки показників впродовж навчання.

Таблиця 2

Порівняння вибраних дослідницьких показників курсантів чоловіків та жінок

№	Показники	Курсанти	M	σ	$p \leq$
1	Експертне оцінювання рівня розвитку лідерських якостей	Чоловіки	5,07	1,84	–
		Жінки	5,19	2,26	
2	Рівень розвитку лідерських здібностей	Чоловіки	31,60	5,01	–
		Жінки	31,20	5,27	
3	Рівень навчально-службової самоефективності	Чоловіки	33,66	4,61	–
		Жінки	33,88	2,87	

Отже, такі результати тільки на перший погляд не в повній мірі узгоджуються із достатньо розповсюдженою в науковій літературі думкою, що чоловіки мають більшу схильність і здібності до лідерства, ніж жінки. Адже в нашому випадку ми маємо справу не із середньостатистичними жінками, а з жінками, які свідомо обрали професійний шлях військового фахівця, офіцера, відчуваючи в собі сили і здібності

для успішного проходження такого нелегкого професійного шляху.

Разом із тим, було виявлено й достовірні відмінності за 10-ма діагностичними показниками між курсантами обох статей. Це також є достатньо природним і відображає особистісну специфіку стосовно зумовлювання ефективного лідерства у майбутніх офіцерів чоловіків та жінок. Ці результати подано у таблиці 3.

Відмінності між діагностичними показниками курсантів чоловіків та жінок

№	Показники	Курсанти	М	σ	p ≤
1	Фактор А "товариськість"	Чоловіки	12,50	3,18	0,001
		Жінки	14,94	1,84	
2	Фактор В "інтелект"	Чоловіки	7,16	2,49	0,01
		Жінки	8,25	1,57	
3	Фактор F3 "врівноваженість"	Чоловіки	5,56	1,60	0,001
		Жінки	4,18	1,57	
4	Фактор F4 "незалежність"	Чоловіки	4,52	1,88	0,001
		Жінки	2,63	2,27	
5	Рівень комунікативних схильностей	Чоловіки	14,94	3,48	0,05
		Жінки	16,88	2,73	
6	Рівень організаційних схильностей	Чоловіки	14,87	2,98	0,05
		Жінки	15,94	2,05	
7	Рівень готовності до ризику	Чоловіки	14,54	13,56	0,001
		Жінки	3,13	16,58	
8	Активність	Чоловіки	27,75	5,73	0,05
		Жінки	30,19	4,39	
9	Комунікабельність	Чоловіки	29,29	6,52	0,05
		Жінки	32,38	5,02	
10	Зовнішня негативна мотивація	Чоловіки	3,44	1,26	0,05
		Жінки	4,06	1,03	

Примітки: показники № 1 - 4 отримано за Опитувальником Р. Кеттелла 16-ФО-187-А; № 5 - 6 – за Методикою діагностики комунікативних і організаційських схильностей – КОС; № 5 – за Методикою виявлення схильності до ризику Г. Шуберта; № 8 - 9 – за Шкалою темпераментів Л. Терстоуна; № 10 – за Методикою вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір – А. Реана.

Отже, згідно з отриманими результатами, курсанти-жінки мають достовірно вищі показники товариськості та інтелекту за опитувальником Р. Кеттелла, активності та комунікабельності Шкали Л. Терстоуна, рівні комунікативних організаційних схильностей методики КОС, зовнішньої негативної мотивації методики К. Замфір – А. Реана. Чоловіки, у свою чергу, відрізняються достовірно вищими показниками врівноваженості та незалежності за опитувальником Р. Кеттелла, а також набагато вищим рівнем готовності до ризику за Методикою Г. Шуберта.

Отримані результати, на наш погляд, показують не перевагу однієї чи іншої статі стосовно ефективного лідерства у військовому середовищі, а, в першу чергу, особистісну статево зумовлену специфіку його забезпечення, й мають враховуватися при здійсненні індивідуального підходу в розвитку лідерських якостей курсантів.

Важливою складовою визначення особливостей розвитку лідерських якостей

досліджуваних курсантів у нашому дослідженні став аналіз динаміки діагностичних показників їх лідерських якостей за різними компонентами впродовж навчання.

Перше, що слід відзначити, результати експертного оцінювання лідерських якостей незначно відрізняються у досліджуваних курсантів обох закладів на різних курсах (таблиця 4) окрім результатів курсантів II курсу Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, які виявилися значно нижчими за показники всіх інших курсів обох закладів, про що вже говорилося вище. На наш погляд, це зумовлено суб'єктивізмом командирів (начальників), які виступили для цього курсу в якості експертів. Тому ці результати (II курс "Львів") надалі було виключено і з процедури кореляційного аналізу між показниками експертного оцінювання лідерських якостей та діагностичними показниками різних методик.

Таблиця 4

Порівняння результатів експертного оцінювання лідерських якостей курсантів різних курсів

№	Показник	Курс	Курсанти						Достовірність відмінностей
			"Київ"		"Львів"		Разом		
			М	σ	М	σ	М	σ	
1	Експертна оцінка лідерських якостей	I	4,94	1,48	5,33	1,34	5,08	1,46	p ≤ 0,001 між II курсом "Львів" та всіма курсами обох закладів
		II	4,23	2,02	2,90	1,35	3,88	2,08	
		III	4,42	1,64	4,98	1,82	4,72	1,75	
		IV	4,44	1,42	5,52	1,93	5,22	1,84	
		V	-	-	6,59	1,25	-	-	

Примітка: результати II курсу "Львів" знизили загальний результат за обома закладами.

Питання психології

Аналіз динаміки діагностичних показників курсантів показав, що достовірні зміни відбуваються лише за низкою показників особистісного Опитувальника

Р. Кеттелла 16-ФО-187-А. При чому, переважна більшість цих змін з I курсу по IV (V) курс може розцінюватись як несприятлива (таблиця 5).

Таблиця 5

Несприятливі зміни діагностичних показників лідерських якостей курсантів з I по IV(V) курс за Опитувальником Р. Кеттелла 16-ФО-187-А

№	Показники	Курс	Курсанти						Достовірність відмінностей між I та IV (V) курсами
			“Київ”		“Львів”		Разом		
			М	σ	М	σ	М	σ	
1	Фактор А “товариськість”	I	13,75	2,86	13,54	2,73	13,94	2,64	p ≤ 0,001 зниження “товариськості”
		II	12,14	2,89	12,14	2,49	12,34	2,78	
		III	13,47	3,33	12,85	2,84	13,13	3,08	
		IV	12,20	4,62	11,31	3,22	11,63	3,64	
		V	-	-	11,18	2,79	-	-	
2	Фактор В “інтелект”	I	9,88	1,45	8,13	1,85	8,88	1,82	p ≤ 0,001 зниження “інтелекту”
		II	7,19	2,11	7,41	2,41	7,27	2,15	
		III	7,44	2,42	7,38	2,26	7,41	2,32	
		IV	7,20	2,27	6,24	2,89	6,52	2,71	
		V	-	-	5,49	2,39	-	-	
3	Фактор С “емоційна стійкість”	I	20,06	2,91	16,54	5,06	18,20	4,38	p ≤ 0,01 зниження “емоційної стійкості” (Київ)
		II	18,19	3,95	16,69	3,67	17,65	3,83	
		III	18,40	3,96	18,08	4,16	18,23	4,05	
		IV	17,27	3,03	16,66	4,02	16,80	3,69	
		V	-	-	16,46	4,24	-	-	
4	Фактор G “нормативність поведінки”	I	14,81	3,19	14,33	2,57	14,43	2,69	p ≤ 0,01 зниження “нормативності поведінки”
		II	13,74	3,03	11,93	3,18	13,09	3,13	
		III	13,40	3,41	13,96	3,21	13,70	3,30	
		IV	13,47	3,07	12,34	3,14	12,70	3,09	
		V	-	-	12,41	3,30	-	-	
5	Фактор N “дипломатичність”	I	12,13	2,75	12,21	2,59	12,24	2,60	p ≤ 0,01 зниження “дипломатичності”
		II	10,60	2,93	10,90	2,81	10,79	2,83	
		III	10,60	2,32	10,83	2,65	10,72	2,49	
		IV	10,73	2,76	10,24	2,46	10,43	2,57	
		V	-	-	10,77	2,26	-	-	
6	Фактор Q3 “самоконтроль”	I	14,81	2,79	12,71	3,22	13,51	3,16	p ≤ 0,05 зниження “самоконтролю”
		II	13,12	3,16	11,14	2,96	12,52	3,25	
		III	13,71	3,04	13,60	3,26	13,65	3,15	
		IV	13,07	2,46	11,52	3,80	12,07	3,38	
		V	-	-	11,54	3,20	-	-	
7	Фактор F1 “екстраверсія”	I	6,73	1,12	7,02	1,95	7,16	1,67	p ≤ 0,01 підвищення “інтровертованості”
		II	6,91	1,99	7,11	1,83	6,98	1,91	
		III	7,46	1,76	7,41	1,82	7,43	1,78	
		IV	6,43	1,93	6,29	1,52	6,26	1,66	
		V	-	-	5,88	1,44	-	-	
8	Фактор F2 “тривожність-приспосованість”	I	2,11	1,87	4,24	2,33	3,54	2,28	p ≤ 0,05 зниження “приспосованості”
		II	3,76	2,20	4,74	2,08	4,10	2,15	
		III	3,29	1,89	3,44	2,28	3,37	2,10	
		IV	4,19	1,70	4,66	2,06	4,57	1,92	
		V	-	-	5,26	2,26	-	-	

Примітка: 1) в таблиці наведені результати за вибіркою курсантів-чоловіків;
2) показник фактору F2 “приспосованість” є зворотним.

Отже, можна констатувати наявність несприятливої тенденції щодо розвитку лідерських якостей курсантів впродовж їх підготовки у вищому військовому навчальному закладі. Так, впродовж навчання з I по IV (V) курс відбувається достовірне (p ≤ 0,05 - 0,001) зниження в них таких діагностичних показників лідерських якостей особистісного

Опитувальника Р. Кеттелла 16-ФО-187-А, як “товариськість”, “інтелект”, “емоційна стійкість”, “нормативність поведінки”, “дипломатичність”, “самоконтроль”, “приспосованість”, а також підвищується (p ≤ 0,01) “інтровертованість”.

Про закономірність виявленої тенденції свідчить те, що її зафіксовано в обох

Питання психології

закладах (за виключенням єдиного показника “емоційної стійкості”). Щодо її вірогідних причин то, на наш погляд, їх достатньо аргументовано можна буде назвати лише на основі додаткових досліджень, зокрема, лонгitudіональних. Однак, на нашу думку, краще вжити

відповідних заходів з метою запобігання подібній тенденції.

Разом із тим, також зафіксовано й сприятливі щодо лідерства зміни 2-х показників особистісного Опитувальника Р. Кеттелла 16-ФО-187-А з I курсу по IV (V) курсу (таблиця 6).

Таблиця 6

Сприятливі зміни діагностичних показників лідерських якостей курсантів з I по IV(V) курс за Опитувальником Р. Кеттелла 16-ФО-187-А

№	Показники	Курс	Курсанти						Достовірність відмінностей між I та IV (V) курсами
			“Київ”		“Львів”		Разом		
			М	σ	М	σ	М	σ	
1	Фактор E “домінантність”	I	12,00	2,48	14,63	3,37	13,47	3,96	p ≤ 0,05 зниз. “підпорядкованості” / підв. “домінантності” (Київ)
		II	14,28	3,92	13,97	3,41	14,12	3,65	
		III	14,73	3,41	14,40	3,61	14,56	3,51	
		IV	14,40	3,74	14,14	3,01	14,11	3,29	
		V	-	-	14,08	3,03	-	-	
2	Фактор F4 “незалежність”	I	2,90	1,62	3,89	2,16	3,20	2,12	p ≤ 0,001 підвищення “незалежності”
		II	4,48	1,44	4,17	1,49	4,25	1,51	
		III	4,65	2,07	4,34	1,60	4,48	1,83	
		IV	4,66	2,11	4,98	2,13	4,87	2,05	
		V	-	-	5,34	1,58	-	-	

Примітка: в таблиці наведені результати за вибіркою курсантів-чоловіків.

Впродовж навчання з I по IV (V) курс у курсантів в обох закладах відбувається достовірне підвищення ($p \leq 0,001$) такого діагностичного показника лідерських якостей, як “незалежність”, а в київських курсантів також відбувається зниження ($p \leq 0,05$) “підпорядкованості” (і, відповідно, підвищення “домінантності”).

У показниках курсантів усіх інших 8 використаних у дослідженні психодіагностичних методик (окрім особистісного Опитувальника Р. Кеттелла 16-ФО-187-А) достовірних змін з I по IV (V) курс не відбулося.

Висновки. Курсанти Військового інституту телекомунікацій та інформатизації НТУ України “КПІ” мають достовірно вищі за курсантів Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів) рівні самоконтролю та врівноваженості (за показниками двох методик), вищі рівні виявлення якостей лідерства та комунікабельності. Це свідчить про те, що курсанти першого закладу відзначаються порівняно вищим виявленням окремих якостей таких двох компонентів психологічної структури лідерських якостей майбутнього офіцера, як комунікативно-організаційний та емоційно-вольовий. Такі відмінності, насамперед, пояснюються початково дещо різним контингентом, який поступив на навчання в ці заклади, а також такими чинниками, як відмінності між закладами в організації навчально-службового процесу та в змісті

спеціальностей, за якими здійснюється підготовка.

Курсанти чоловіки та жінки мають практично ідентичні показники експертного оцінювання рівня розвитку лідерських якостей та рівня розвитку лідерських здібностей за Методикою діагностики лідерських здібностей Є. Жарікова та Є. Крушельницького.

За діагностичними показниками, курсанти-жінки мають достовірно вищі показники товариськості та інтелекту за опитувальником Р. Кеттелла, активності та комунікабельності Шкали Л. Терстоуна, рівні комунікативних організаційних схильностей методики КОС, зовнішньої негативної мотивації методики К. Замфір – А. Реана. Чоловіки, у свою чергу, відрізняються достовірно вищими показниками врівноваженості та незалежності за опитувальником Р. Кеттелла, а також набагато вищим рівнем готовності до ризику за Методикою Г. Шуберта. Такі результати показують не перевагу однієї чи іншої статі стосовно ефективного лідерства у військовому середовищі, а, в першу чергу, особистісну статево зумовлену специфіку його забезпечення, й мають враховуватися при здійсненні індивідуального підходу в розвитку лідерських якостей курсантів

Аналіз динаміки діагностичних показників курсантів показав, що достовірні зміни відбуваються лише за низкою показників особистісного Опитувальника Р. Кеттелла 16-ФО-187-А. Причому, переважна більшість цих змін з I курсу по IV

Питання психології

(V) курс може розцінюватись як несприятлива. Впродовж навчання з I по IV (V) курс відбувається достовірне зниження в курсантів таких діагностичних показників лідерських якостей, як “товарицькість”, “інтелект”, “емоційна стійкість”, “нормативність поведінки”, “дипломатичність”, “самоконтроль”, “приспосованість”, а також підвищується “інтровертованість”. Про закономірність виявленої тенденції свідчить те, що її зафіксовано в обох закладах. Щодо сприятливих змін, то з I по IV (V) курс у курсантів обох закладів відбувається лише достовірне підвищення “незалежності”, а в київських курсантів також відбувається зниження “підпорядкованості”.

У показниках курсантів за всіма іншими 8-ма використаними в дослідженні психодіагностичними методиками достовірних змін з I по IV (V) курс не відбулося.

Отже, можна констатувати, що в процесі навчально-службової підготовки курсантів з I по IV (V) курс залишаються достатньо стабільними рівень розвитку лідерських здібностей та схильності до лідерства (за показниками 2-х методик), а також такі важливі щодо лідерства якості, як навчально-службова самоефективність, комунікативність (за показниками 2-х методик), організаційні схильності, готовність до ризику, вольовий самоконтроль, наполегливість, самовладання, мотивація до успіху, внутрішня мотивація, зовнішня позитивна та негативна мотивація,

активність, експресивність, сміливість, урівноваженість (за показниками 2-х методик) та рефлексивність.

Частина з указаних якостей є достатньо стабільними особистісними характеристиками, що не підвладні цілеспрямованому розвитку за допомогою психолого-педагогічних засобів у процесі навчально-службової підготовки курсантів, і тому наявність їх початково необхідного рівня розвитку слід передбачати, у першу чергу, при здійсненні відбору до вищих військових навчальних закладів на спеціальності, які потребують здатності лідерства. Це такі якості, як здатність до ризику (у необхідних межах), сміливість, активність, урівноваженість, експресивність/екстравертованість (у необхідних межах), самовладання/самоконтроль, товарицькість, інтелектуальність, емоційна стійкість. Частина якостей можна і треба розвивати в процесі навчально-службової підготовки курсантів. Це – безпосередні лідерські здібності та схильності, навчально-службова самоефективність, комунікативна та організаційна компетентність, навички самоконтролю, наполегливість, мотивація до успіху, внутрішня мотивація, здатність до рефлексії.

У подальших публікаціях нами буде висвітлено такі аспекти отриманих результатів, як аналіз чинників розвитку лідерських якостей курсантів та практичний підхід щодо їх кількісного оцінювання.

Література

1. Кокун О.М. Психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера / О.М. Кокун // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – Вип. 4 (29). – С. 170 - 174.
2. Кудряшова Е.В. Лидер и лидерство: исследования лидерства в современной западной общественно-политической мысли / Е.В.Кудряшова. – Архангельск: Изд-во ПТУ, 1996. – 254 с.
3. Маковський О.К. Формування лідерських якостей майбутніх офіцерів: Автореф. дис... канд. пед. наук: 20.02.02 / О.К. Маковський [Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького]. – Хмельницький, 2002. – 18 с.
4. Скібіцька Л.І. Лідерство та стиль роботи керівника: Навчальний посібник / Л.І. Скібіцька. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 192 с.
5. Тенко Г.Д. Военное образование на Украине: история развития современные проблемы / Г.Д. Тенко, М.И. Томчук. – К.: Варта, 1997. – 104 с.

*Kokun O.M., doctor of psychology, professor
Pischko I.A., head of the research laboratory*

FEATURES AND DYNAMICS OF CADETS' LEADERSHIP DEVELOPMENT

The results of empirical studies, designed to assess the characteristics and dynamics of cadets' leadership development are described in the article. The study involved 310 cadets of two top military establishments. The study used an expert evaluation of the cadets' leadership skills, and 9-psychodiagnostic methods, that diagnostic indicators can adequately show the leadership development for all its components. Show the features of cadets' development of leadership skills, depending of there institution and gender. Show the negative trends of such features. The common position of using these results for the selection process and form the cadets' leadership is described.

Keywords: leader, leadership, leadership skills, cadets.